

Bodrum'un Bodrumlaşması

Mehmet Y. ADAM*

Bodrum, Akdenizle Ege'nin birleştiği bir yerlerde, bir küçük süngerli köyü iken her nasılsa ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir Planlama Bölümü tarafından bir yaz, öğrencilerin stajı için çalışma yeri olarak seçilir. Öğrencilerle öğretim üyeleri hem kentli, hem de kent üstüne düşünen, karar veren ve hatta kenti biçimlendirenler olarak gelirler. Bodrum'un evleri, sokakları, meydanları topografyası ile fiziki yapısı, genci, ihtiyarı, kadını, çocuğu, balıkçılığı, süngerliliği ile sosyal, ekonomik yapısı inceleme konusu olur.

Bodrum eski bir yerleşmedir. Tarihi vardır, tarihi içinde oluşmuş gelenekleri vardır. İnsanları da bu gelenekleri ile yaşarlar, nelerin nasıl yapılacağını bu geleneklere göre bilirler, çocuklarına öğretirler. Yeni bir şeyler olduğu zaman onları yavaş yavaş özümleyip, geleneklerinden bildikleri ile karşılaştırıp değerlendirirler. Dolayısıyla değişmelerin hızı ile onları sindirmenin, gündelik hayatla içselleştirmenin hızı arasında bir uyum vardır: Değişmeler sindirilemeyecek bir hızla geldiğinde de sindirim öncelikli olur, acele ile değişimin yaşanmaya başlanması söz konusu olmazdı. Taa ki değişimin parlaklıkları, ışıltıları ile çevresine saçtığı cazibeleri sindirmeyi, özümlemeyi ondan sonra içselleştirmeyi unutturacak kadar güçlü olana dek. Bodrumluların ilk pırıldıkları karşılaşmaları o yaz olur.

Gündüzleri sıcaktır, akşam olup güneş batarken, kıyı köyü olmasına rağmen, havasının kuruluşundan sıcak geçer. Sokaklar, meydanlar, süngerli kahveleri ferahlatan, dinlendiren yerlere dönüşür. Öğrenciler, öğretim üyeleri, süngerciler, onların aileleri birbirlerini sevmeye başlarlar. Köyün küçük lokantası Bodrumlunun kentle buluşma yeri olur. Rakıdır içilir, balıklar yenir. Bodrumlu kıyı insanı olmanın verdiği rahatlıkla kentten gelenlere açıktır. Bu, kentli insanların, hele Ankaralıların hiç bilmediği bir olaydır. Bodrumluların denizle uğraşmaları açık denize çıkıp, ufkun sonsuzluğuna kendini bırakmaya, oradan geri dönüp dar sokakların beyazına dalmaya, sonsuz ufkun yeryüzündeki karanlığı ile su altındaki karanlık arasında gidip gelmeye, her birini ayrı ayrı ve birarada yaşamaya alışkindir. Bunlar fizikseldir, doğaldır. Deniz sudur, gökyüzü hava, Bodrum köydür. Bodrumlular o köyün insanları. Ve insanlar da dahil Bodrumlunun o zamana kadarki yaşamının tüm öğeleri Bodrumlu için bütün halleri ile bilinen ya da bilinebilen gerçekliklerdir. Denize çıkarken denizi bilir, hırçınlığını da sükunetini de

tanır. Hırçın iken sakinleşirse bu Bodrumlunun bir davranışından kaynaklanan bir değişim değildir. Bodrumlu içinde yaşadığı doğal ortamı tanıdıkça oyunun koşullarını, kurallarını daha çok bilir. Bunlar değiştirilen kurallar değildir. Dolayısıyla varolma mücadelesi ne denli zor koşullarda sürdürülürse sürdürülün, mücadele ortamının güven vericiliği hiçbir zaman bu niteliğini yitirmez. Bodrumlu, bu ortam hakkında çocukluğundan beri öğrendiklerine her zaman güvenebilir, denizle doğayla mücadelesinde karşısındakinin onun oyununa göre oyununu değiştirmeyeceği bir önkoşuldur.

Bu, doğa ile böyle iken köylüsü ile de buna yakındır. Bodrumlu aynı fiziki coğrafya içinde yaşadıkça onu nasıl daha çok yanı ile tanıyor ve davranışlarını ona göre biçimlendiriyorsa, içinde yaşadığı sosyal ortamı da giderek daha çok yanı ile tanıyabilme ve bu öğrendiklerine güvenebilme olanağına sahiptir. Başka bir deyişle Bodrumlular birbirlerini bütün rolleri ile tanıyorlardı. Teknedeki Hasan'la, pazardaki Hasan, kahvedeki Hasan'la, baba Hasan bir bütünlüktü. Bu arada doğal olarak çelişkileri, tutarsızlıkları da vardı ama bunlar da o bilinen rolleri ile eklemelendirilebilen ve bilinen, bilinebilen özelliklerdi.

Dolayısıyla sonuçta Bodrumlu nasıl denizi, havayı daha çok yanı ile tanıma ve bunun bilgisine güvenme şansına sahipse, birlikte yaşadığı insanları da öyle, çok yanları ile tanıma şansına sahipti.

Oysa Ankara'dan gelenler farklı idiler. Onlar hem birbirleriyle ilişkileri bakımından farklıydılar, hem de Bodrumlularla ilişkileri bakımından. Bir defa onlar kentli idiler, dolayısıyla birbirleri ile hangi roller içinde ilişkileri olmuştusa sadece o rolleri ile tanıyorlardı. Hoca, hoca olarak tanıyor ve tanıyordu, öğrenci öğrenci olarak. Rakı masasındaki rollerini tanııyorlardı, ya da baba olarak, arkadaş olarak, yolcu olarak. Ama şimdi Bodrum'da birlikte yaşayacak ve Bodrum'un köylüleri gibi birbirleri ile tanışıklıklarını derinleştirecek, kişiliklerinin zenginliklerini tanıyacaktı.

Öte yandan Bodrumlularla ilişkilerinde de tek bir rolleri ile varolamazlardı. Onlarla da bütün günleri birarada geçecekti ve ister istemez Bodrumluların karşısına birden fazla rol üstlenerek çıkacaklardı. Ama bunlar da yine Ankara'da üstlenilen tekil rollerin tümü olamayacaktı. Hoca; baba rolünü, apartman sakini rolünü, Ankara'da bırakıp gelmişti. Öğrenci de; spor takımındaki, evdeki, sınavdaki rollerini.

Dolayısıyla sonuçta Bodrum'da Ankaralılar birbirleriyle Ankara'dakinden daha çeşitli, çok yönlü, derinlemesine bir ilişki içine girdiler. Bodrumlularla ise bunun böyle olma şansı yoktu. Ankara'daki rollerin tümünün buraya taşınma olanağı olmadığından kendilerini Bodrumlulara kısmen tanıttılar, ama Bodrumluları tüm rolleri ile tanıma olanağına sahiptiler. Bu olanak ne kadar kullanıldı, kullanılmak istendi bilmiyorum.

* 1965 yılında ODTÜ Mimarlık Fakültesinden mezun oldu. Edinburg Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesinde Doktorasını verdi. 1975'de ODTÜ'den ayrıldı ve TÜBİTAK-YAE'de çalışmaya başladı. 1977'de Doktora sonrası Araştırmacı olarak tekrar Edinburg'a gitti, bir yıl kaldıktan sonra tekrar ODTÜ'ye döndü. 1982'de istifa eden Mehmet Y. Adam halen Yapı Araştırma Enstitüsünde çalışmaktadır.

Daha sonra Ankaralılar kendilerinin kısmen sunduklarını değil de, Bodrumluların onlara sundukları her şeyi -aktarımdaki atlamalar bir yana - diğer Ankaralıları, İstanbullulara aktardılar. Ve giderek Bodrum ilk gelen kalabalığa benzer kesimlerden insanların tanıdığı, bildiği, tatillerde gitmek istediği bir yer oldu.

Bu, yaklaşık yirmi yıl önce böyle idi. Aradan geçen zamanda bu ilk tanyanlardan duydukları, sağda solda okudukları ile herkes Bodrum'u öğrendi, gider oldu. Bodrum'da arazi değerleri yükseldi, yeni yapılar çoğaldı, yurtdışında duyuldu, oradan gelenler oldu ve Bodrum 3-5 bin nüfuslu bir köyden şimdi yazları nüfusu 200 bini bulan bir kente dönüştü.

Zaman içinde Bodrum'a gelen dışarılıkların çoğalması Bodrum'da insanlara sunulan şeyleri de değiştirdi. İlk başta ve şimdi de kısmen Bodrumlular dışardan gelenlere her şeylerini, tüm toplumsal kimliklerini sundukları halde, dışardan gelenler giderek bunların sadece birkaçı ile ilgilenmeye başladılar. Bu değişimde iki tarafın da rolü vardı. Bodrumlular açısından olayın bir yanı geleneksel Bodrumlulukla ilgiliydi. Bodrum'un "kimî yaşlıları için gelenler hâlâ konuklardı. Diğer bir kesim Bodrumlu için ise olay artık bir kazanç kapısı idi ve gelenler müşterilerdi. Lokanta müşterisi, pansiyon müşterisi, bakkal müşterisi, motor müşterisi. Bu ikinci grup Bodrumlu için yaşanmakta olan değişim o geleneksel değişim sürecinin sindirim, özümleme gibi aşamalarına tabi tutulmadan benimsenen bir olgu idi. Değişimin benimsenmesini belirleyen tek bir kriter vardı; o da kazanç sağlayıcı olma özelliği.

Dolayısı ile Bodrum'daki ilişkilerin niteliğini belirleyici yeni bir boyut ortaya çıkmıştı: Kârlılık.

Bodrumluların sunduklarının niteliğini belirleyen bu boyut, Bodrum'a gelip bir şeyler sunan yabancıların da yabancı olmadığı bir kriterdi. Bodrum'a gelenler çoğaldıkça ve ilk gelenlerden farklılaştıkça, Bodrumluların ürettiği geleneksel Bodrumluluğa ilgi azaldı. Artık Bodrum'da yeniden üretilen o 3-5 bin nüfuslu Bodrum'un Bodrumluluğu değildi. 200 binlik kalabalık, Bodrum'da sadece kendisinin bir yanını yeniden üretiyor. Bodrumlunun sundukları ile ilgilenmiyordu. Bugün bunlar sandaletlere, süngerlere ve biblolaştırılan evlere indirgenmiştir. Bunu bir parça da doğal karşılamak gerekir. Çünkü artık söz konusu olan 200 bin nüfuslu, bayağı büyük bir kenttir ve kentin taleplerinin çeşitliliği 5-10 bin nüfuslu bir kasabamın kültürel birikimi ile yanıtlanamaz. Dolayısıyla sonuçta Bodrumlular Bodrum'dan çıkmadan kentli olmayı da yaşadılar, ama bu kentlilik de diğer kentlerdekinden çok farklı idi.

Bodrum'a dışardan gelenlerin neredeyse hiçbiri Bodrum'u asıl kentsel yaşam yeri olarak görmüyordu. Bodrum bir tatil kenti idi ve o yüzden Bodrum'a giderken götürülen, götürülmeyen şeyler vardı. Bodrum yazları bir kent oluyordu ama yaşamsal çeşitliliği, zenginliği nerede ise hiç olmayan bir kent. Buna karşı insanlara çekici gelen bir yanı hâlâ vardı.

Şimdi bir parça daha yüksekte bakarak bugünün dünyasında Bodrum'u, Bodrum gibi yerleri ya da oralarda sürdürülme olanağı görülen yaşamın çekiliğinin nedenlerini anlamaya çalışalım.

Taa sanayileşme çağının başından beri insanlar giderek,

onlara insan olmanın farklılıklarını, başka bir deyişle temel farklılığı olan yapıcı, yaratıcı, dönüştürücü, üretken eylem içinde bireysel ve sosyal varoluşunu gerçekleştirme şansını yitirmekteler. Bu ilkin dikkat çekici boyutlarda değildi. Çünkü sanayi üretiminin içinde de dışında da bireyin, yaratıcılığını, yapıcılığını kullanabildiği alanlar vardı. Başka bir deyişle hem ürünün hem de üretim sürecinin bireysel insiyatif kullanmaya açık, müdahale edilebilir yanları vardı. Aradan geçen onyıllar içinde bu alanlardaki müdahale olanakları da yavaş yavaş sanayi üretiminin denetimine terk edildi. Her bir ürün ortaya çıkışından tüketimine kadar ne aşamalarda geçiyorsa, bunların herbiri ayrı ayrı üretim konuları haline getirildi ve tüketiciye bir mal ve hizmetler bütünü halinde sunulmaya başlandı. Bu bütünlüğün sahip olduğu değerün üretici için bir değeri kalmadı. Artık belirleyici olan o değerın tüketilmesi idi. Değer, üretilmek için değil tüketilmek için vardı. Burada kolaylıkla gözden kaçırılacak bir nüans farkı insanı değer üreticisi olmak yerine, değer tüketicisi konumuna getirmişti, çünkü değerın üretiminde birey de giderek robotlarla ikame edilebilir bir hale gelmişti.

Bütün bu değişimin sonucunda ortaya yeni bir yaşama, dünyayı algılama biçimi çıktı. Yaşanmakta olan pratikleri dönüştürücü müdahale erkenden yoksun kalan insan için düşünsel pratikler, tasarlama, hayal kurma gibi etkinlikler de anlamını yitirmişti. Öte yandan bu durumun dışına çıkış da giderek tek meşru kurtuluş olarak kabul görmeye başladı. "Yarış atı", "dolap beygiri" olmak gibi sıfatlarla tanımlanan bu yaşam biçiminin karşısına yine aynı durumun bir parçası olan bireysel, anlık kurtuluş yolları konuldu. Akşam iş saatlerinin dışında yaşanacağı umulan birkaç saatlik fantaziler, hafta sonunda beş günlük çalışmanın dışında yaşanacak kaçamaklar ya da yılın onbir ayına onikinci ayın aldatıcı özgürlüğü için katlanmak acz içindeki çağdaş insana yeni bir ahlakın ödülleri ile ödünlerini sundu. Ve Bodrum'lar bu kaçışların mekanı olmak için hazırlandı. Bodrum'a insanlar istemedikleri kimliklerini bırakıp, istediklerini aramak gitme olanağı buldular, bu kimliklerin gereği olan roller üstlendiler ve bu herkeşçe bilinir, benimsenir, yadurğanmaz oldu. Kısaca başka bir deyişle, Bodrum çağdaş insanın özgür olduğunu sandığı zamanlarından bir parçasını kullandığı yer oldu ama o özgürlüğünü ifadelendirebileceği erkten ve araçlardan yoksundu.

Bodrum'a gelen insan kentte yaşadığı tekdüzeliklerden, boyutsuzluklardan, sıklıklardan artık kolayca kurtulabilecek bir insandır. Onu zenginleştirebilecek tüm üretkenliklerden kopmuş, tahayyül gücü kalmamış, bant başındaki sanayi işçisinin, neslin yeniden üretiminin doğal dürtüsünün heyecanından başka bir şey bulamadan onun tahayyülü ile bant başındaki varlığını sürdürmesindeki gibi sürdürdüğü kentsel yaşamından etkilenecek yaşamak zorunda oldukları ile yaşamak istedikleri arasındaki seçimi yapmaktadır. Bodrum'a giderken yapmak zorunda olduklarını bırakıp, yapmak istediklerini yanına almaya sıra gelince yapmak istediği şeylerin pek de öyle fazla olmadığı ortaya çıkmaktadır. Hayalleri, fantazileri de kısıtlanmış bir insandır o. Kurduğu düşler renksizleşmiş, uçup gideceği yerler enginliğini, ufkunu yitirmiştir. Sonuçta iki şey alır yanına. Bodrum hatırası fincanlar, tabaklar üstündeki balıklar gibi. Ertesi günü düşünmeden sarhoş olabilmek ve cinsellik. Rakı şişesi ile iskambil kağıtlarının kupası.